TÜRKİYEDE ARAZİ VE TOPRAK KAYNAKLARININ YÖNETİMİ VE SORUNLARI

ÖZET

İnsanlık küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yaşam koşullarını kısıtladığı,kuraklığın kalıcılaşmaya başlayıp çölleşmenin hızlandığı bir dünya sorunsalı ile karşı karşıyadır.Önemli ölçüde; denetimsiz sanayileşme ,çarpık kentleşme ve yalnızca kazanca endeksli gözü dönmüş sermayeci siyasetlerin yol açtığı sorunsalın odağında, başta toprak olmak üzere doğal kaynak ve olanaklar bulunmaktadır.Bu nedenle; kalkınma-doğal kaynak dengesini gözeten sorumlu gelişme yaklaşımları,"yaşamın sürdürülebilirliğinin" temel ön koşulu haline gelmiştir.Böylesi yeni bir yaklaşım kapsamında toprak,korunarak verimli kılınması gereken doğal kaynak bütününün, en belirleyici ve öncelikli öznesini oluşturmaktadır.

Özetlenmeye çalışılan kalkınma gelişme yaklaşımının somutlanması anlamında, kanımızca önce toprak kaynaklarının sorun alanı ve sorunlarının saptanması, bunlara yol açan etkenlerin irdelenmesi ve konuyu bu bütünlükte gören bir anlayışla kaynak koruma ve yönetim önermelerinin geliştirilmesi gerekir.
Aşağıdaki sunuş kapsamında bu amaca uygun düşeceği düşünülen bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1.GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişme sürecinde, etkinlikle kullanılması gereken politika araçlarının başında **"doğal üretim kaynaklarının korunması-gelişimi ve verimli kullanılması"** işlevi gelmektedir.

Evren ölçeğinde geçerli olan bu gereklilik, ülkemizin özel koşulları ve bu alanda yaşanan çok yönlü ve boyutlu sorunlardan ötürü, ivedi bir zorunluluk özelliği göstermektedir.

Bütünlükçü bir yaklaşımla ele alınması gereken bu kaynaklar kapsamında, hem işlevsel etkinlik hem de ülkemiz özelinde hızlanan olumsuz süreç nedeniyle, **toprak kaynaklarının öncelikle gündeme getirilmesi gerekmektedir. Üretilmesi ve yenilenmesinin olanaksızlığı, toplumun yaşam ve besin güvenliğini sağlaması ve ekonomiye değer yaratmak misyonu gibi, temel ve yaşamsal işlevler,** toprağa yönelik koruma ve geliştirme çabalarının zaman yitirilmeden yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

"Koruma-geliştirme ve verimli kılma" süreci, kuşkusuz "ekonomik-toplumsal-teknolojik-yönetsel-finansal-hukuksal ve bütün bu nedenlerle siyasal" boyutları bulunan, çok yönlü ve boyutlu, politika ve stratejileri gerektirmektedir. Ne varki; çok yönlü bu türlü çözümlemeci yaklaşımlara geçmeden, tutarlı çözüme ulaşmak bakımından doğru durum saptaması ve sorun tanımlamasının yapılması zorunludur. O nedenle önce, bu amaca eş düşen bir değerlendirme yapılmaya ardından çözüme dönük yönetimsel bir öneri açıklanmaya çalışılacaktır.

2.TANIMLAYICI GÖSTERGELERLE SORUN ALANLARI VE SORUNLAR

2.1.Doğal Potansiyel Yeterlilik Sorunları

Doğal süreçlerin yarattığı olumsuzluklara geçmeden, doğal yapının getirdiği sorun ve kısıtları gözlemek gerekmektedir. Aşağıda dünya ve ülkemiz ölçeğindeki doğal potansiyel sorunları özetlenmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, genelde arazi ya da tarım arazisinin, özelde toprağın karşı karşıya bulunduğu sorunlar, doğal ve yapay olmak üzere iki ayrı temelden kaynaklanmakta ve çok sayıda değişken etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Evren genelinde yaşanan doğal denge bozulmasının görüntüleri, bir başka anlatımla bozulma sürecinin sonuçları niteliği taşıyan bu olumsuzlukların, genelde **"yapısal yetersizlik-kaynak yitirilmesi ve kaynak bozulması"** gibi farklı boyutlarda biçimlendiği gözlenmektedir.

Özetle belirtilen bu sorunlar demeti aşağıda,

1. **Toprağın doğal yetenek ve niteliklerinin yetersizliği**
2. **Toprak kaynaklarının yitirilmesi**
3. **Toprak kaynaklarının bozulması**
4. **Bunların giderilmesine yönelik koruma- ve geliştirmeci süreçlerin yetersizliği**

bazında ve ayrı başlıklar altında aktarılmaya ve belirleyici göstergelerle tanımlanmaya çalışılacaktır.
Sorunların nitel ve nicel boyutlarıyla ve gerçekçilik temelinde tanımlanması ve çözümlemeci olacağı düşünülen yaklaşımların maddi temeli ve gerekçeleri ortaya koyulacaktır. **Bu çözümlemelerin amacına ulaşması ise sorun olarak belirlenen olguların gerçek neden ve kaynaklarının doğru saptanabilmesi ve "neden-sonuç-çözüm" ilişkisini sergileyebilen bir tutarlılık anlayışının ortaya koyulabilmesiyle, bağlantılı biçimde somutlaşacaktır.** O açıdan, aşağıda sorunları kaynaklarıyla, özelliklerini tanımlayıcı bir durum saptaması yapılmasına çaba gösterilmiştir.

Toprak kaynaklarıyla ve sorunlarıyla ilgili göstergeleri özetlemeden önce, iki önemli noktanın altını çizmek ve bu hususların toprakla ilgili sürecin her aşamasında geçerli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bunlardan birincisi, "toprağın, diğer kaynaklara göre yenilenmesinin son derece zor ve çok uzun bir süreci gerektirdiği ya da özet bir anlatımla üretilmesinin olanaksız olduğu" somut gerçeğidir.

İkincisi ise her anlamda bir kısıt olan bu olumsuzluğun yalnızca ülkemize özgü olmadığı, evren genelinde yaşanan ve giderek hızlanan bir olumsuzluk olduğu, hususudur.

Tanımlama-betimleme-yorumlama ve çözümlemeci her aşamada, bu iki olgunun göz önünde bulundurulması, gerçekçi çözümler ve önermeler üretilmesi açısından gerekli bulunmaktadır.

2.1.1 Dünya toprak kaynakları bakımından zengin değildir.

Dünyanın toprak kaynakları sınırsız, Türkiye'nin toprak potansiyeli sanıldığı kadar zengin değildir.

Dünyada işlenebilir toplam tarım arazisi 3 milyar 200 milyon hektardır. Ne var ki bu potansiyelin yarısına yakınında 1 milyar 475 milyon hektar alanda işlemeli tarım yapılmaktadır.

İşlemeli tarım arazisi son yüzyılda önemli artış göstermiştir. 1970-1990 kesitinde bu miktar % 4.3 oranında yükselmiştir. Artış, gelişmiş ülkeler ölçeğinde % 0.3 olurken, gelişmekte olan ülkeler özelinde, genel ortalamanın çok üzerinde, % 9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum, tarıma yeni açılan alan bazında, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının çok daha şiddetli olduğunu göstermektedir.

Belirtilen bu artışa karşın, kişi başına düşen tarım arazisi miktarında, nüfus artışının hızlı olmasına bağlı olarak, azalma meydana gelmiştir. Geçirilen on beş yıllık dönemde, kişi başına tarım arazisi miktarı gelişmiş ülkelerde % 14.3, gelişmekte olan ülkelerde ise % 40 oranında azalmıştır.
Nüfus projeksiyonları önümüzdeki yirmi yılda, dünya nüfusuna 1.7 milyar yeni insan ekleneceğini ve toplam nüfusun 7 milyara ulaşacağını göstermektedir. Bu eğilimle bağlantılı olarak FAO tarafından yapılan tahminlere göre, işlenebilir toplam tarım alanı olan 1 milyar 475 milyon hektar alanın, daralmaması ve bozulmaması koşuluyla, kişi başına tarım arazisi 2000 yılında 0.23 Hektara, 2050 yılında 0.15 hektara düşecektir. Bir başka anlatımla, önümüzdeki elli yılda, kişi başına tarım arazisi payı, yaklaşık yarı yarıya azalacaktır. İşlenen tarım alanlarının, daralması, yok edilmesi, kirlenmesi ve bozulmasına yönelik ve hızla devam eden olumsuz süreç gözetilecek olursa bu miktarların çok daha azalacağı açıkça ortaya çıkacaktır.

Özet bir anlatımla yinelemek gerekir ise hızla çoğalan ve buna bağlı olarak gereksinimleri hızla çeşitlenen ve artan insanlık için esasen kısıtlı olan dünya toprak kaynaklarının yetersiz kaldığını ve yetersizliği açık bu kaynakların giderek azaldığını ifade etmek zorunludur.

2.1.2 Ülkemizin toprak kaynakları oldukça kısıtlıdır.

Türkiye tarım arazisi potansiyeli bakımından sanıldığı kadar zengin değildir ve toprak rezervi kalmamış on dokuz ülke arasına girmiştir.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün belirlemelerine göre, toplam arazinin % 30.2'si orman ve fundalık, % 28'i çayır-mera ve benzeri alan ve ancak % 35.6'sı işlenen tarım arazisidir.
1991 Genel Tarım Sayımına göre ise tarım amacıyla kullanılan arazi 23.451 milyon hektardır. Aynı sayım, tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazinin 615.766 hektar olduğunu göstermiştir. Yani, tarım amacıyla kullanılan alanın, yalnızca % 2.6'sı kadardır.
Tarıma açılmış alanların bir kısmının bu amaçla kullanılmaması gereken mera ve benzeri alanlar olduğu gözetilecek olur ise, Türkiye'de toprak kullanım potansiyelinin kalmadığı ve aslında aşılmış olduğu ortaya çıkacaktır.

Kimi kaynaklar cumhuriyetin başlangıcında, işlenen tarım arazisinin 5 milyon hektar civarında olduğunu göstermektedir. 1925'e ilişkin bir saptamaya göre nadas ve bağ-bahçe arazisi hariç işlenen alan 5.5 milyon hektardır. 1913 sayımına ilişkin veriler ise bir milyon tarımsal hanenin 7.7 milyon hektar alan işlediğini ortaya koymaktadır. Başka saptamalara göre 1925'de ekilen alan 10.2 milyon hektardır.

1991 Genel Tarım Sayımı, 23.451 milyon hektar tarım arazisini, toprak kullanan 3.966.822 ailenin işlediğini ve aile başına 59.1 dekar alan düştüğünü göstermektedir. Bu veriler ile

cumhuriyetin başlangıcına ilişkin bilgiler birlikte değerlendirilince, geçen zaman içerisinde işlenen tarım alanının yaklaşık iki buçuk katına ulaştığı ve fakat tarımla uğraşan hane sayısı dört katına vardığından, hane başına tarım arazisinin 77 dekardan % 24 azalışla 59.1 dekara indiği anlaşılmaktadır.

Türkiye yüzeyinin % 13.5'i sarp, % 17.2'si çok dik, % 14.7'si dik, % 13.6'sı orta eğimli, % 10.3'ü hafif eğimli ve % 11.3'ü düzdür. Arazinin üçte ikisinin eğimi % 15'den fazladır. 47 milyon hektar alan, yani toplamın % 60'ı, dik, çok dik ve sarp eğimlerden oluşmaktadır.
Ortalama arazi yüksekliği 1132 metredir.

Bu veriler açıkça, Türkiye arazisinin tarım amacıyla kullanım açısından, önemli topoğrafik kısıtlarının bulunduğunu göstermektedir.

Toplam arazinin üçte ikisinin derinliği 50 cm'den daha azdır. Tarım amacıyla kullanılan arazinin 90 cm'den daha derin olan kısmı, ancak 11 milyon hektar, yani toplam alanın % 15'i kadardır. Oysa, arazinin tarıma elverişli sayılabilmesi için 90 cm'den daha derin olması gerekmektedir.

Ülke topraklarının % 3.8'inde (837.405 hektar) çoraklık, % 9'unda (1.970.538 hektar) drenaj, % 13.6'sında (2.989.033 hektar) taşlılık gibi, doğal sorunlar bulunmaktadır.
Verimli diye nitelenen I. ve II . sınıf topraklar, tüm kara yüzeyimizin % 15.2'sini (11.772.239 hektar) oluşturmaktadır. I-II ve III. sınıf kategorisinin toplama oranı % 24.5'dir (19.345.569 hektar). I-II-III ve IV. sınıf diye tanımlanan tarıma uygun diye nitelenen arazinin toplama oranı ise % 34 (26.6 milyon hektar) kadardır. Yani kesinlikle korunması, tarım amacının dışında kullanılmaması gereken arazi, toplam kara yüzeyimizin ancak üçte biri düzeyindedir. Ya da tarım amacıyla kullanılamayacak topraklar, toplamın üçte ikisini oluşturmaktadır.
Üstelik, tarıma uygun arazinin % 30'u kentleşme ve endüstri yatırımlarının yoğunlaştığı Marmara ve Orta Kuzey Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Örneğin I-II ve III. sınıf , yani tarım için en uygun nitelikte olduğu bilinen verimli topraklar, Trakya'da toplam toprakların % 73.8'ini oluşturmaktadır.

Genel anlamda tarım arazisinin % 92'sinin sulanabilir nitelikte olduğunun belirtilmesine karşın, bu alanın ancak üçte biri, 8.5 milyon hektar alan ekonomik ve teknik anlamda sulanabilir nitelik taşımaktadır.

Türkiye tarım arazilerinin üçte ikisi organik madde bakımından yetersizdir. Ancak % 5.6'sı iyi, % 3.0'ü yüksek oranda organik madde içermektedir.
Potasyum sorunu bulunmamakla birlikte, toprakların üçte ikisi fosfor açısından da yetersizdir.
Kısaca yüzyıllar boyu süren kullanım ve yaratılan sorunlarla bağlantılı olarak, topraklarımız adeta yorulmuştur ve üretim yetenekleri gerilemiştir.

2.2 Toprak Kaynaklarının Yitim Sürecinde Doğal Etkenler

Doğal kullanım yeteneği ve gücü üstte özetlendiği gibi kısıtlı olan toprak kaynakları gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde çok ciddi bir yitim ve yok olma süreciyle karşı karşıyadır. Doğal yapıdan, çeşitli kullanım yanlışlarından ve gerekli önlemlerin alınmamasından kaynaklanan sorunlar, insanlığın geleceğini çok açık olarak tehdit etmektedir.

2.2.1 Dünya ölçeğinde gözlenen yitim süreci

Bir önceki bölümde de sunulduğu üzere, birey başına tarım arazisi miktarı dünyada da, ülkemizde de giderek azalmaktadır. Bu olgu, nüfusu artan ve gereksinimleri bu nedenle çeşitlenerek çoğalan toplumun, bundan böyle daha az toprakla yetinerek yaşamını sürdürmek durumunda olduğunu açıkça göstermektedir.

Bilimsel saptamalara göre, yeryüzü karasal alanının% 15'i insanların yarattığı sorunlardan dolayı tahrip olmuştur.

Degrade olan bu alanların

% 55.7'si	su erozyonu,
% 28'i	rüzgar erozyonu,
% 12.5'i	kimyasal değişimler (besin kaybı, tuzlanma, kirlenme, asitleşme)
% 4.2'si	fiziksel değişimler (su baskını, sıkışma, çökme vb.)
	ile tahrip olmuştur.

Toprak niteliğine göre değişmekle birlikte, bir yılda bir hektar alandan erozyonla taşınan toprak miktarı 0.5-2.0 ton arasındadır.

Bu nedenle dünya ölçeğinde oluşan üst toprak materyali kaybı her yıl 25 milyar 400 milyon tona ulaşmaktadır.

Çayır meralar dahil, toplam kara yüzeyinin dünya ölçeğinde yaklaşık % 26'sı (1 milyar 230 milyon hektar) yanlış yönetim nedeniyle degrade olmuştur.

Bu degradasyonun ;

% 34.5'i	aşırı otlatma,
% 29.5'i	ormansızlaşma
% 28.1'i	tarımsal uğraşlar
% 7.1'i	toprak istismarı
% 1.2'si	biyo-endüstriyel aktiviteler

nedeniyle meydana gelmiştir.

Dünya ölçeğinde tarımda kullanılan kuru alanların % 70'i çölleşme ve arazi bozulması yoluyla etkilenmektedir.

1977'de Birleşmiş Milletler tarafından toplanan Dünya Çölleşme Konferansına sunulan raporlara göre, Arjantin ve Şili'nin % 60'ına, Peru'nun %25'ine karşılık gelen 2.2 milyon Km^2 arazi, çölleşme ile karşı karşıyadır. UNESCO verilerine göre, çölleşme riski yüksek arazilerin genişliği 3.5 milyon Km^2 dolayındadır. Çölleşme olasılığı çok olan yerlerle birlikte, toplam 20 milyon Km^2 alan, canlıların yaşayamayacağı bir ortama dönüşmek üzeredir.
Daha ayrıntılı belirlemelere göre, dünyada her yıl 60.000 Km^2 alan çölleşmektedir. Değişik şiddette çölleşmekte olan alanlar yeryüzünün % 36'sına, yani 48.3 milyon Km^2'ye varmaktadır. Afrika'nın % 55'i, Asya'nın % 34'ü Güney Amerika'nın % 20'sinde çölleşme düzeyi, büyük ölçüde ilerlemiştir.

Benzer saptamalar yalnızca insanların etkilerinden dolayı dünyada 9.1 milyon Km^2 alanın çölleştiğini göstermektedir. Çölleşme süreci yaşayan bu alanda, 900 milyon insan yaşama savaşı vermektedir.
Birleşmiş Milletlerin "Ortak Geleceğimiz" isimli raporuna göre, "dünyada artık dönülmez biçimde çölleşen alanlar yılda 6 milyon hektarlık artış göstermektedir."

FAO saptamaları, bu nedenlerle her yıl 1.5 milyon hektar sulanır alanın kaybedildiğini ve yaklaşık 216 milyon hektar yağışa bağımlı kuru ürün alanının su ve rüzgar erozyonundan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

2.2.2 Erozyon ve Türkiye

Toprak yitimi sürecinin en önemli sonucu, dünyada olduğu gibi, ülkemizde de erozyon boyutunda ortaya çıkmaktadır. Arazi eğimi ve iklim etkileşimi sonucu oluşanın yanında, yer kabuğunun ani hareketleri, heyelan, sel ve çığ gibi doğal etkenler de, erozyonun doğal nedenlerini oluşturmaktadır. Doğal nitelikli etkenler yetmezmiş gibi, insanın doğaya müdahalesi temeline dayalı bir dizi yapay etmen, erozyonu bir afet niteliğine dönüştürmektedir.

Türkiye kara yüzeyinin % 86.5'inde çeşitli şiddetlerde erozyon yaşanmaktadır. Arazinin, % 63.17'si çok şiddetli ve şiddetli, % 20.4'ü ise orta şiddetli erozyonla karşı karşıyadır. Yaklaşık 67 milyon hektarlık bir arazide, toprak giderek yok olmaktadır.
Erozyon büyük ölçüde tarım arazilerinde yaşanmaktadır. İşlenen tarım alanlarının % 73'ünde, yani yaklaşık 20 milyon hektar alanda yoğun erozyon görülmektedir. Bir başka anlatımla,

Türkiye tarım arazilerinin ancak 4.8 milyon hektarlık bölümünde erozyon sorunu bulunmamaktadır.
Bu erozyon tüm toprakların % 75'inde, tarım arazilerinin ise % 60.1'inde su erozyonu biçiminde ortaya çıkmaktadır.
Hiçbir toprak koruma önlemi alınmayan ve işlemeli tarım yapılan 15.9 milyon hektar I-II-III ve IV. sınıf alanda ve tarıma uygun olmayan 41.3 milyon hektar V-VI ve VIII. sınıf arazide, ortadan şiddetliye kadar değişen düzeyde erozyon yaşanmaktadır.
İşlemeli arazilerde, "eğim yönünde işleme yapılması, nadas alanlarında koruma önlemi alınmaması , şeritvari ekim yapılmaması ve anız alanlarının yakılarak toprak organik fraksiyonlarının, biyolojik aktivitenin ve fiziki özelliklerin bozulması" gibi nedenlerle, erozyon süreci giderek hızlanmaktadır.
Bütün bu nedenlerle, Avrupa'nın onüçte biri büyüklüğe sahip olmamıza karşın, ülkemizde erozyonla bir yılda taşınan toprak Avrupa'da taşınandan 320 milyon ton daha fazladır ve yılda 500 milyon tona ulaşmaktadır.
Türkiye'de birim alandan akarsularla taşınan toprak, Kuzey Amerika'nın 6, Avrupa'nın 17 ve Afrika'nın 22 katı düzeye çıkmıştır.
Yalnızca Fırat Nehri yılda 108 milyon ton , yalnızca Yeşilırmak yılda 55 milyon ton toprak taşımaktadır.
Her yıl Keban Barajına 32 milyon ton, Karakaya Barajı'na 31 milyon ton toprak birikmektedir.
Erozyonla yılda 9 milyon ton bitki besin maddesi yitirilmektedir.
Yitirilen toprak , her yıl 25 cm kalınlığında 150.000 hektar alana eş düşmektedir.
Erozyonun yalnızca bitkisel üretim bazında yol açtığı zarar 1996 fiyatlarıyla yılda 3.8 trilyon TL'dır. Yitirilen organik madde maliyetinin ise yılda 7.6 trilyon TL'lık gübreye eşdeğer olduğu saptanmıştır.

2.2.3 Amaç dışı tarım arazisi talanı

Alan bakımından çok geniş olmadığı, üretim gücü ve yeteneği açısından çok zengin olmadığı ve verimli diye nitelenebilecek bölümünün toplamın çok azını oluşturduğu üstteki göstergelerle tanımlanmaya çalışılan kısıtlı tarım arazileri, üstelik çok hızlı biçimde "tarım dışı amaçlarla" adeta talan edilmekte, yağmalanmaktadır.

Üstelik "tarım dışı amaçlarla" yapılan bu talan, çoğunlukla ve yoğunlukla, toplam arazinin ancak % 15'i düzeyinde olan ve verimli diye nitelenen I. ve II. sınıf tarım arazilerinde ve hatta sulanan ve sulamaya açılacak alanlarda gerçekleştirilmektedir.
Bir yandan, kuru toprakları verimli kılmak için GAP ve benzeri yatırımlara trilyonlarca lira harcama yapılırken, öte yandan büyük yatırımlar gerçekleştirilerek, sulama şebekesi döşenen verimli topraklar, acımasızca yok edilmektedir.

Çeşitli kent, endüstri, ulaşım, turizm, altyapı ve benzeri nitelikli yatırımlar, "yalnızca ve yalnızca" düşük yatırım maliyeti hesabına verimli topraklara yöneltilmektedir. Kısa geleceğin hesabını yapan bu tercih uygulanırken, söz konusu yatırımların altyapının götürüldüğü her sınıftan toprakta gerçekleşebileceği, oysa **"üstün tarımsal verimin ancak nitelikli topraktan sağlanabileceği gerçeği"**, bilinerek göz ardı edilmektedir. Türkiye topraklarının ancak % 15'inin verimli olduğu bilindiği ve geride % 85'lik büyük bölüm kaldığı halde "seçenek alan bulunmadığı gibi gerçekçi olmayan gerekçelerle", verimli alanlar betona dönüştürülmektedir

Aşırı kâr ve rant hesaplarıyla ve hevesleriyle, "Bir dekar fabrika bir dekar meyve bahçesinden daha ekonomiktir" gibi, tek boyutlu, toplumun geleceğini göremeyen, toprağın yeniden üretilmesinin olanaklı olmadığının ayırdına varamayan ve anlamayan sorumsuz yaklaşımlarla, ülkenin ve toplumun sağlıklı geleceğine açıkça ipotek koyulmaktadır.

Karayolu sekiz ya da on kilometre farklı bir güzergâhtan geçirilmediği için, yalnızca Trakya'da 250.000 dekar verimli toprak yok edilmiştir. Aynı nedenle Bolu ve Düzce'de sulanan 30.000 dekar I.II. sınıf toprak yitirilmiştir. Adana-İçel Karayolu güzergâhının yok ettiği verimli arazi 170.000 dekardır.
Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri için, tahsis edilen 200.000 dekar arazinin, üçte ikisi I-IV. sınıf tarım arazileridir.

Türkiye'nin en verimli topraklarının bulunduğu ve I-II ve III. sınıf toprakların toplamının % 73.8'ine vardığı Trakya'da, amaç dışı kullanımlarla yok edilen verimli toprak 457.560 dekara ulaşmıştır. Bu alan, tek tek Ordu, Trabzon, Rize Giresun ve Tunceli gibi illerin işlemeli tarıma açılmış arazilerinden daha çoktur.

Amaç dışı kullanımlarla yok edilen toprağın yetenek sınıfları gözetilerek yapılan bir değerlendirme, 457.560 dekar verimli alanın, Türkiye toprakları ortalama yetenekleri açısından, 120.000 dekar toprak kaybına eşdeğer olduğunu göstermiştir.
Ülke ölçeğinde verimli toprakların amaç dışı kullanım boyutu 1978'den 1996'ya % 333 oranında artmış ve **yok edilen arazi 5.732.390 dekara ulaşmıştır.**

Ortaya çıkan bu büyüklük, illerimizin arazi varlığı sıralamasında Konya, Sivas ve Ankara'dan sonra, dördüncü sıraya yerleşmektedir.
Bu alanın tümü çok verimli ve çoğunluğu sulanabilen alandır. Verimli ve sulanabilen alanlarda hektara ortalama 4-5 ton buğday üretildiği yaklaşımıyla, betonlaşan verimli alandan ötürü Türkiye'nin yıllık buğday kaybı 2.5-2.8 milyon ton düzeyindedir. 1998 yılı fiyatları gözetilecek olursa yitirilmiş verimli topraktan ötürü Türkiye buğday bazında her yıl 150-170 trilyon TL ekonomik kayba uğramaktadır. Benzer bir hesabın endüstri bitkisi bazında yapılması durumunda, katlanılan zararın çok daha yüksek olacağı açıktır.

DSİ'nin 1985-1993 dönemini kapsayan bir çalışması, sulamaya açılan alanlardan Ankara'da % 16, Erzurum'da % 9, Eskişehir'de % 8'lik alanların, betonlaştığını göstermektedir.
Saptamalar yalnızca 47 il merkezinde kentsel alan yüzünden 1.2 milyon dekar verimli alanın yok olduğunu göstermektedir.
Tuğla fabrikaları her yıl 20.000 dekar, çok verimli, alüvyal toprağı yok etmektedir. Tokat Erbaa'dan - Manisa Turgutlu'ya kadar birçok yörede bu talanın dramatik örnekleri sergilenmektedir. Bu nedenle yitirilen verimli tarım alanı, Trakya'da 1400, Erbaa'da 2000, Gediz'de 4400 dekardır.
Kum-çakıl ocakları, yol-baraj-gölet yapımında dolgu maddesi olarak toprak kullanımı madencilik nedeniyle tahrip edilen alanlar, amaç dışı kullanımın bir başka boyutunu oluşturmaktadır.
Hem iç tüketim hem de dış satım bakımından çok önemli ekonomik kaynak olan sup-tropikal ürünlerimizin yetiştiği tek alanımızı oluşturan Akdeniz Bölgesi toprakları ve narenciye bahçeleri hiçbir seçenek tartışması yapılmadan, turizm adına betonlaşmıştır. Turizm yatırımları için kullanılan 7.7 bin hektar arazinin üçte ikisi I-II. sınıf tarım arazisidir.
Amacı doğrultusunda ve yerinde kullanılan tarım arazisi ancak % 65.9 oranındadır.
Amaç dışı kullanımlarla diğer sektörlerin örttüğü verimli tarım alanı, bir hesaplamaya göre 12 milyon hektar orman ve otlak arazisine eşdeğerdir.
Varılan noktada somut sonuç şudur. Kişi başına tarım toprağı son yirmi yılda üçte bir oranında, son beş yılda % 10 düzeyinde azalmıştır. 1970'lerde 4.4 dekar olan kişi başına tarım alanı, bugün 3 dekara inmiştir.

Kimi göstergelerle tanımlanmaya çalışılan bu olumsuz tırmanışa, ne yazık ki devlet de katkı yapmakta ve Anayasa'nın 45. maddesinde "devlete tarım topraklarının korunması konusunda özel görev" verilmiş olmasına karşın, çoğu kez amaç dışı kullanıma bizzat devlet yatırımları neden olmakta, hatta öncülük etmektedir.
Daha hazini, toprakların korunması ve amaç dışı kullanımını önlemeyi öngören, TARIM ALANLARININ TARIM DIŞI GAYE İLE KULLANILMASINA DAİR YÖNETMELİK'te 1990-1991 ve 1998 yıllarında, bizzat devlet tarafından gerçekleştirilen değişikliklerle, verimli tarım alanlarının adeta amaç dışına nasıl çıkarılacağının ipuçları verilmiş, yolları gösterilmiştir ve bu doğrultuda olanaklar sağlanmıştır.

2.2.4 Yanlış tarım ve topak bozulması

Potansiyel gücü ve yetenekleri esasen kısıtlı olan, trajik boyutlarda erozyon afetiyle karşı karşıya bulunan ve tarım dışı amaçlarla yok edilen tarım arazileri, ne yazık ki tarımsal üretim sürecinde yaşanan kullanım yanlışlıkları nedeniyle de, ayrıca yeni sorunlarla yüz yüze bırakılmıştır.

Cumhuriyetin başlangıcında 7 milyon hektar civarında olan işlenen tarım alanları, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 1981-1991 kesitine ilişkin saptamalarına göre toplam içinde % 35.6'lık pay ile 27.699.003 Hektara, 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre ise 23.451.000 Hektara ulaşmıştır. İki veri arasındaki farklılaşmanın yöntemsel yaklaşımların farklılığından doğduğu anlaşılmakla birlikte, değerlendirmelerde Tarım Sayımı sonuçlarının baz alınması daha uygun bulunmuştur.
1938'lerde 41 milyon hektar olan çayır ve mera alanlarımız, büyük ölçüde tarlalaşma süreci nedeniyle, 1991 sayımına göre 21.745.690 hektara inmiştir. FAO tahminlerine göre bu alan 12 milyon hektardır. **Tarla arazisi lehine, çayır-mera aleyhine gelişen bu süreç, beraberinde "tarla tarımı için uygun olmayan arazilerin verimsiz kullanılması, yeşil**

örtünün bozularak erozyona açık alanların artırılması gibi, önemli sorunları da üretmiştir.

Üstelik, kalan mera alanları, yanlış ve yoğun otlatma, ilgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle, önemli oranda çıplaklaşmış, kıraçlaşmış ve erozyona açık alanlar haline gelmiştir.
1938'de % 90.9, 1970'de % 88.8 olan işlenen alan içerisindeki tarla alanı 1995'de ancak % 87.9'a inebilmiştir. **Yani, toprak koruma ve erozyonla mücadele anlamında daha fazla katkı sağlayacak bağ-bahçe alanı yeterince artmamış, özellikle kuru tarımda erozyona açık olan tarla tarımı ağırlığını dönem boyunca korumuştur.**
1938'de %32.4, 1970'de % 31.8 olan işlenen alan içerisindeki nadas alanı 1995'de % 19.1'e gerileyerek önemli düşüş göstermiş ise de **mevcut durumuyla da nadas alanları önemli yer kaplamaktadır.** Uygun yetiştirme teknikleriyle bu alanları azaltacak bitkisel üretim modeli geliştirilemediği ölçüde, erozyon riski artmış olacaktır.
Tarla bitkileri üretiminin 1995 yılı dağılımında, alan olarak hububat % 75, bakliyat % 10, endüstri bitkileri % 7, yağlı tohumlar % 4, yumru bitkiler % 2 ve yem bitkileri % 2.9 oranında yer almaktadır. **Hububata dayalı bu bitki paterni, toprak koruma anlamında daha avantajlı olan yem bitkileri, bakliyat, yağ ve sanayi bitkileri doğrultusunda yeterince değişmemiştir. Özellikle, erozyon riskinin azaltılması bakımından yem bitkileri tarımında gerekli değişimin olmaması hem doğrudan etkileri, hem de meralara aşırı baskı yönelmesine neden olması yönünden dolaylı etkileri ile ciddi toprak koruma sorunlarının kaynağı olmuştur.**

Arazinin yeteneğine uygun bitkisel üretim yerine, dileyenin istediği yerde istediği bitkiyi üretmesi sonucunu yaratan düzensizlik ve başıboş kullanım modeli nedeniyle, bir yandan arazinin verimli kullanımı yeterince başarılamamış, öte yandan toprak niteliğinin bozulması ve erozyon riskinin artması gibi sorunlara neden olunmuştur.
Toprak işleme yanlışlıkları, toprak koruma anlamındaki bir başka sorunu oluşturmaktadır. Toprağın verimliliğinin sürdürülmesi, toprak neminin ve bitki besin maddelerinin optimal ölçüde bitkiye yararlı olması için korunmasının sağlanması açılarından çok önemli olan toprak işleme, yanlış yapıldığı ölçüde hem bu amaçlara ulaşamamış, hem de yüzey toprağının yağışla yitirilmesi gibi yeni sorunlar yaratmıştır. Arazi eğimi yönünde toprak işleme uygulamaları nedeniyle, verimli yüzey topraklarının akıp gitmesinin sayısız örneği, ülkenin birçok yöresinde gözlenmektedir.
Yanlış ve yoğun sulama bir başka yanlış tarım uygulamasıdır. Ege'den-Çukurova'ya, hatta günümüzde Harran'a kadar birçok yörede örnekleri görülen aşırı ve yanlış sulama uygulamaları, fazla su kaybı, bu nedenle maliyet yükselmesi, suyun ekonomik kullanılamayışı, drenaj sorunları ve daha önemlisi çözümlenmesi son derece güç toprak çoraklaşması gibi olumsuzlukları da yaratmaktadır. Bu nedenle, topraktan besin elementleri mikrobesin iz elementleri yıkanmakta, alkalileşme sorunları artmaktadır.
Yanlış ve aşırı biçimde uygulanan gübreleme ve tarımsal ilaç kullanımı toprak-bitki,su dengesini olumsuz etkileyerek, arazi niteliğinin bozulmasına yol açmaktadır. Çukurova, Nevşehir gibi kimi yörelerde gözlenen aşırı gübre kullanım sonuçları, yoğun kullanımın olduğu yörelerde de yaygınlaşmaktadır.

Tarım amaçlı yanlış toprak kullanımı kapsamında çok önemli bir boyutu ise tarıma açılmaması gereken alanların bu amaçla ve üstelik verimsiz biçimde kullanılması oluşturmaktadır. Tarıma açılmaması gereken marjinal alanlar bu amaçla kullanılmaya başlanmıştır. Son yılların bilimsel saptamalarına göre, "nitelikleri nedeniyle toprak işlemesine uygun olmayan, erozyon duyarlığı fazla olan, toprak derinliği bakımından tarım yapılmaması gereken, çölleşme riski yüksek olan ve verimli katmanlarını bir süre sonra yitirmesi beklenen", birçok arazi tarım amacıyla ve yanlış bir anlayışlar işlemeye

açılmıştır. Aynı saptalamalara göre bu nitelikte alanların toplamı 6.274 milyon hektara, yani kullanılan tarım alanlarının dörtte birine varmaktadır.
Öte yandan, arazi kullanım yeteneğine uygun olmayan tarımsal üretim tercihleri ile de yetenek bozulması ve verimsizlik sorunları yaratılmıştır. Araştırmalara göre yetenek sınıflamasına uygun olmayan kullanım, ülke ölçeğinde 4.787 milyon hektara, bir başka ifade ile kullanılan tarım arazisinin beşte birine varmaktadır.
Aynı araştırmalar, ülke düzeyinde tarım dışı amaçlarla kullanım ve tarım amaçlı yanlış kullanım alanının , toplam karasal alanımızın % 32.6'sına ulaştığını göstermektedir.
% 73'lük erozyon dahil, yanlış toprak kullanımıyla birlikte sorunlu tarım alanlarımızın oranı % 82.8'e çıkmaktadır.

2.2.5 Toprak ve bitki örtüsü kirliliği

Toprak kaynaklarına yönelen ve kaynak üretkenliğini azaltan olumsuz bir başka süreci de kirlenme oluşturmaktadır. Üstelik bu sorun , erozyon ve amaç dışı kullanım süreçlerinde olduğu gibi, yeterince algılanamadığı, görülemediği, fark edilemediği için, sanıldığından da çok önemlidir.

Kentsel atıklar, endüstri kaynaklı gaz, sıvı ve katı atıklar, yanlış-yoğun-bilgisiz tarım kimyasallarının kullanımı gibi nedenlerle, topraklar,su kaynakları ve bitki örtüsü giderek kirlenmektedir.

Atmosfere bırakılan kükürtdioksit, nitrozoksit ve amonyum gibi gazlar, form değiştirerek asitleşmekte, her üç kaynağı da yoğun düzeyde kirletmektedir. Murgul ve Yatağan örneklerindeki gibi, kimi zaman bitki örtüsünü yok etmektedir. Atmosfere her gün 80-120 ton kükürt dioksit verildiğinden, Murgul'da 40 km.'lik alanda canlı bitki kalmamıştır. Yatağan termik santralı 160.000 hektar ormanı kurutmuştur.

Kepsut, Karacabey ovalarında 64.000 hektarda yoğun bor kirliliği yaşanmaktadır.
Kentsel ve endüstriyel atıkları nedeniyle, akarsular, göller, hatta sulama amaçlı kimi barajlar ağır metallerle yoğun olarak kirlenmiştir. Çarpıcı örnekleri, Ergene, Meriç, Dicle, Porsuk , Seyhan ırmakları, Ankara, Nilüfer ve Nif çaylarında görülen ağır kirlenmeden ötürü, toprağa can suyu, bereket kaynağı olan akarsularımız, günümüzde toprağı ve bitki örtüsünü zehirleyen patojen unsurlar haline dönüşmüştür. Benzer olumsuzluklar, Sapanca'dan-Beyşehir'e, Marmara'dan Eber'e kadar birçok gölde ve sulama amaçlı gölette de geçerlidir.

Üstelik bu sorun, yalnızca toprağın ve bitki örtüsünün kirlenmesi boyutuyla da kalmamış, geçmişte bu kaynaklarda gerçekleştirilen sulamaların artık yapılamaması nedeniyle, sulanmakta olan arazilerin, sulanamayan kuru alanlara dönüşmesi gibi, hazin bir sonucu da beraberinde yaratmıştır.

Benzer sorun, kıyılarımız için de geçerlidir. İzmir, İzmit Körfezleri gözler önündedir. Dalaman'dan-Taşucu'na kadar birçok yörede, sanayi atıkları denizleri yaşam ortamı olmaktan çıkarmak üzeredir.

Tarım toprakları ve su kaynaklarına yönelen ilginç bir olumsuz süreci de, tarım amaçlı kimyasalların, yoğun ve yanlış kullanımı oluşturmaktadır.
Toprağı tanımadan, gereksinimini belirlemeden gerçekleştirilen yanlış ve yoğun gübreleme, hem toprağın fiziksel ve kimyasal yapısını bozmakta, hem de biriken nitrat ve nitrit bileşikleri, yer altı sularını bozmakta, hatta bu sular aracılığıyla insan besin zincirine

girmektedir. Yoğun amonyum sülfat kullanımı Rize topraklarını, patates için yoğun azotlu gübre kullanımı Nevşehir topraklarını asitleştirmiştir.
Çoğunluğu sentetik yapılı olan, uzun etkili sistemik tarım ilaçlarının yoğun ve yanlış kullanımı, özellikle sebze ve meyve üretim alanlarında, yaygın toprak ve bitki örtüsü kirliliğine neden olmaktadır. Bu ilaçlarda kullanılan etkili maddelerin bir bölümünün, bir çok ülkede yasaklanmasına karşın, ülkemizde kullanılması ise bu kirlenme sürecini daha da tehlikeli kılmaktadır.

2.3 **Bozulma ve Yitim Sürecinde yapay Etkenler**

Başlangıçta da değinildiği üzere toprak kaynaklarında yaşanan sorunlar, yalnızca doğal kısıt ve süreçlerden değil, çok yönlü ekonomik toplumsal yönetimsel ve bunlara bağlı olarak siyasal dinamiklerden de etkilenmektedir.Aşağıda bu çerçevede kimi etkileşim süreçleri özetlenmeye çalışılmıştır.

2.3.1 **Ekonomik toplumsal ve siyasal etkenler**

Kimi belirleyici göstergeleri özetlenen doğal bozunumun geriletilememesi ve yeni yapay sorunların yaratılmasının ardında;kanımızca ekonomik,toplumsal,yönetsel,hukuksal ve bu nedenlerle de **doğal olarak siyasal nedenler** bulunmaktadır.
Sağlıklı ekonomik gelişme için, **önce doğal üretim kaynaklarının korunarak verimli kılınması zorunlu olduğu** halde,doğru kaynak yönetim siyasetlerinin olmaması ve yanlış tercihler nedeniyle,çözüm bir yana var olan sorunlar ağırlaştırılmış,yeni sorun alanları açılmıştır.

Cumhuriyet öncesindeki Osmanlı toplum düzeninde toprağın mülkiyeti sultan ve saray görevlilerinde bulunduğundan ve yaratılan artı değer tımar sistemi nedeniyle üretici köylüde kalmadığından, kırsal toplumda toprağın korunması gereken bir değer olduğu,dolayısıyla sahiplenilmesi gerektiği bilinci yaratılamamış ve bu anlayış uzun zaman devam etmiştir.

Kuruluşla demokrasiye geçiş arası dönemde;1926 Medeni Kanunu ile köylüye ilk kez mülkiyet hakkı tanınması,sultanın kulu reayaya Cumhuriyet yurttaşı kimliğinin kazandırılması,topraksızlara 1927 ve 1945 deki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile arazi dağıtılması,tarıma önem veren destek uygulamalarının başlaması,toprağı koruyacak kurumsallaşmaların oluşturulması gibi doğru ve köklü politikalar yaşama geçirilmesine rağmen, **bu sahiplenme yaklaşımı daha sonra sürdürülmemiştir**.Elli öncesi dile getirilmeye çalışılan toprak reformu niyetleri güçlülerin siyasal çabaları ile geriletilmiş,1974 de gündeme gelen yeni bir uygulama ise daha sonra çıkan bir başka yasa ile kamulaştırılan arazilerin eski sahiplerine geri verilmesi gibi trajik bir sonla noktalanmıştır.

Son elli yılın makro kalkınma politikaları ile sanayileşme,kentleşme,ulaştırma ve benzeri arazi kullanan sektör stratejilerinde, toprağın sınırlı bir kaynak ve korunması gereken bir değer olduğu hiçbir biçimde gözetilmemiş, **aymaz bir bilinçsizlikle bu kaynak yalnızca bir kullanım aracı,hatta bir tüketim malı olarak görülmüştür**.Sorun bununla kalmamış,yanlış konumlanan bu sektörlerin çevreyi gözetmeyen sorumsuzlukları nedeniyle,önce toprak kirlenmiş,bitki örtüsü kirlenmiş,toprağa bereket yaratan akarsu kaynakları toprağı zehirleyen patojen unsurlar haline getirilmiştir.

Süreç boyunca ne doğal kaynak ne de toprak koruma ve yönetim siyaseti oluşturulması zorunluluğu hiçbir biçimde ülkenin gündemine getirilmemiştir. Bu kaynağı koruyarak verimli kılacak tutarlı bütünlükçü bir toprak siyaseti olmadığından; tarıma açılmaması gereken mera gibi alanlar işlenerek erozyon hızlandırılmış,verim düşürülmüş,oya endeksli

ilkesiz populist desteklemeler yüzünden oluşan ürün desenleriyle yeteneğe uygun olmayan arazi kullanımı hızlanmış,toprak aşırı biçimde yorulmuştur.
Sorunu ağırlaştıran bir başka boyut olarak toplumsal yapı ortaya çıkmış,kırsaldaki hızlı nüfus artışı miras yoluyla arazi bölünmesini ,küçülen ve cüceleşen işletmelerdeki geçim kaygısı ise toprağın aşırı ve kötü kullanımını dolayısıyla kaynak sömürüsünü artırmış,cüceleşen hanelerin arazilerini terk etmesi nedeniyle önemli miktarda kaynak erozyona açık duruma getirilmiştir.

Sorun çözmesi gereken hukuksal düzenlemeler bu niteliklere kavuşturulmadığı gibi,yetersizlikleri nedeniyle yeni sorunlara da kaynaklık etmiş,anayasalarda toprak dahil doğal kaynak koruma ve yönetimi konusunda işleyebilen net açık hükümler yer almamış,bugünkü Anayasanın başta 44 ve 45' nci maddeleri olmak üzere 22,35,43,46,47,56,57,63,166,168,169,170 ve 171'nci maddelerinde toprakla doğrudan ve dolaylı ilişkili bir çok hüküm bulunmasına rağmen,bunların somutlaşması anlamında **hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılmamış**,koruyucu etkili hukuksal düzenleme bir yana,yetersiz olmakla birlikte koruma amacı için çıkarılmış yönetmelikler bile yararcı sermaye çevrelerinin hükümetleri etkilemesi sonucu amaç dışı toprak talanı hevesleriyle değiştirilebilmiştir.

2.3.2 **Yönetimsel etkenler**

Toprak kaynaklarının kısıtlılığı, korunması, ıslahı ve verimli kullanılması koşulları, bu işlevlerin temel bir devlet sorumluluğu olmasını gerektirmektedir. Sorun, geçmişte bu anlamda ele alındığından, hizmet başarıları tartışılsa bile gerek Tarım, gerekse Köyişleri Bakanlığı bünyelerinde, konuyla özel görevli kurumsal yapılanmalara geçilmiş, kuşkusuz önemli hizmetler de verilmiştir. Ne var ki, özellikle seksenli yılların sonrasında, geçmişte coşkuyla oluşturulmuş, çalışanlarının özverileriyle son derece değerli ve belirleyici hizmetler üretmiş kamu kuruluşlarının yapıları değiştirilmiş, iddiaları azaltılmış, hizmet kapsamları daraltılmıştır. Toprak ve su kaynaklarının korunması, ıslahı ve verimli kılınması amacı açısından son derece kalıcı ve etkili hizmetler üretmiş olan TOPRAK SU Genel Müdürlüğü gibi başarılı bir kuruluş, kapatılarak hizmetleri daha küçük üniteler bazında güdükleştirilmiştir. Yeni yapısıyla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının konuya ilişkin görev ve hizmet sorumlulukları belirsizleşmiş, etkisizleşmiştir. Sorun adeta, sahipsiz bırakılmış, çok sayıda yasal düzenlemeyle yetkili, çok sayıda kuruluş güya sorumlu kılınmış, aslında açık bir görev ve hizmet kargaşası yaratılmıştır.

Günümüzde toprak koruma ve arazi iyileştirme genel amaçlarına dönük işlevlerle yüklenmiş çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bakanlık ölçeğinde Tarım ve Köyişleri, Çevre ve Orman Bakanlıkları, özel statülü kuruluş niteliğinde Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, genel müdürlük düzeyinde bugün kapatılmış olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı diğer hizmet genel müdürlükleri, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrol Genel Müdürlüğü gibi özel ödevli kuruluşlar görev yapmaktadır. Ancak gerek yasal düzenlemelerin yetersizliği, gerekse kamu yapılaşmalarının yanlışlık ve yetersizliği nedeniyle, hizmetler arasında beklenilen eşgüdüm ve işbirliği sağlanamamış, tersine hizmet girişlikleri, yetki tartışmaları vb. nedenlerle, işlevsel etkinlik yerine, kargaşaya ve hizmetlerin sahipsiz kalmasına neden olunmuştur.

Oysa, kamu yönetiminin toprak kaynaklarının korunması ve iyileştirilmesine yönelik, planlayıcı, yönlendirici, altyapı oluşturan, destekleyici, eğitici, araştırıcı, teknoloji aktarıcı ve benzeri işlevleri günümüz için de, gelecek için de zorunlu bulunmaktadır.

Özetlenmeye çalışılan nedenlerden ötürü, Türkiye'nin toprak potansiyelini ve arazi varlığı niteliğini tam olarak belirleyen, detaylı toprak etütleri bulunmamaktadır. Yeterince güvenilebilir toprak ve arazi veri tabanı ve envanteri yoktur. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, tam sayım yöntemine göre gerçekleştirilen 1991 Genel Tarım sayımında işlenen tarım arazilerinin 23,451 milyon hektar olduğu belirtilmesine karşın, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı verilerinde bu miktarın 27-28 milyon hektar olduğu belirtilmektedir. Yani, sorumlu kuruluşların envanterlerine güvenmek de oldukça, zordur.

1966-1971 yıllarında TOPRAKSU Genel Müdürlüğü tarafından istikşafi düzeyde yapılan ve yayınlanan çalışmadan sonra, 1982-1994 arası güncelleştirme çalışmaları yapılmış ise de henüz yayınlanmamıştır.

Bilgisayar ve uzaktan algılama teknikleri kullanılarak, ülkesel ölçekte, güvenilir bir saptama, henüz yapılamamıştır.
Hangi arazilerin ne amaçla kullanılacağını, nerelerin tarım, nerelerin tarım, dışı amaçlarla kullanılacağının ölçütlerini veren ve belirleyen bir Arazi Kullanım Planlaması ya da Kırsal İmar Planı, şimdiye kadar yapılmamıştır.

Toprağı amaca uygun ve rasyonel kullanarak, koruyacak bir bitkisel üretim yaklaşımı somutlaştırılamamış, bunu sağlayacak destekleyici ve özendirici araçlar geliştirilememiştir.
Tarım işletmelerinin küçülme ve cüceleşme süreci, toprakların rasyonel kullanımı ve korunması için tarım üreticilerinin bu amaçla da örgütlenmelerini gerektirmesine karşın, bu doğrultuda ciddi bir çaba gösterilmemiştir.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü saptamalarına göre 57.148.886 hektar arazide orta, şiddetli ve çok şiddetli su erozyonu yaşanmasına karşın, erozyonla mücadelede ulaşılan düzey %2'ler düzeyindedir.
1.970.538 hektar alanda drenaj sorunu bulunmasına karşın, 1996 sonuna kadar ancak, 853.852 hektar alanda drenaj çalışması yapılabilmiştir.

Toprak ıslahı yapılabilen alan, yalnızca 30.530 hektardır.
Sekileme, taş toplama, taşkın koruma ve dere ıslahı gibi toprak koruma önlemleri, ancak 355.683 hektarda yapılmıştır.

Yılda ancak 3000 hektar alanda yapılan taşlılık çalışması hızıyla, bu sorun ancak 1000 yılda çözülebilecektir. (2.989.003 Ha/3000 Ha)
Ekili dili alanın %78.9'unda kuru tarım %21.1'inde sulu tarım yapılmaktadır. Meyve alanının %36.9'u, sebze alanının %78.3'ü sulanmaktadır.

Genel anlamda tarım arazisinin %92'sinin sulanabileceği ilgili bilim adamlarınca belirtilmesine ve sulama yatırımlarına ilişkin teknolojik gelişmelere karşın, ekonomik olarak sulanabilecek alan, hâlâ 8.5 milyon hektar olarak gösterilmektedir. Bu miktarın, hangi yaklaşımlarla, hangi yörelerde ne ölçüde artabileceğine ilişkin yeterli çalışmalar yoktur.
Üstelik, ekonomik olarak sulanabilir bulunan 8.5 milyon hektar alanın da 1998 başına kadar ancak yarısı, 4.543 milyon hektar arazi sulanabilmiştir.
Sulanabilecek, 8.5 milyon hektar arazinin, yalnızca %10'una, 823 bin hektarlık kısmına tarla içi geliştirme hizmetleri verilebilmiştir.

Sulamaya açılan devlet şebekelerinde sulama oranları % 60-65, sulama oranları ise %25-55 düzeyindedir. Sulama alanlarında arazi toplulaştırmalı tarımsal altyapı hizmetleri yeterince veya hiç verilemediğinden oranlar olması gerekenlerin altında kalmaktadır.

Sulamaya açılan alanların önemli bölümünde, sulamayı etkin ve verimli kılacak olan, tarla içi geliştirme hizmetleri (tesfiye, drenaj, temizleme, yol vb.) yeterince gerçekleştirilememiştir.

Verimli bir tarımsal üretim için arazi toplulaştırması bir temel ön koşuldur. O açıdan Türkiye tarım arazilerinin bütünü için toplulaştırma, şu ya da bu ölçüde olmak üzere gereklidir.
Ekonomik ve teknolojik olarak sulanabileceği bilinen 8.5 milyon hektar alan toplulaştırmanın ana hedefidir. 1997 yılı sonuna kadar sulamaya açılmış 4.543 milyon hektar arazi ise bu temel hedefin önceliğidir. Nitekim DSİ tarafından bu öncelik daha da daraltılmış, GAP hariç 1.250 milyon hektar olarak belirlenmiştir. Ulaşılması gereken bu hedefler karşısında, şimdiye kadar Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından toplam 208.000 hektar, Tarım Reformu Genel Müdürlüğünce ise toplam 92.000 hektar alanın toplulaştırılması tamamlanmıştır. Yaklaşık 45.000 hektar alanda ise Tarım Reformu Genel Müdürlüğü toplulaştırma çalışmaları devam etmektedir. Görüldüğü gibi, toplulaştırma çabaları ile ulaşılan düzey, sulanan alan açısından da, sulanması beklenen 8.5 milyon hektar bakımından da, tarım arazilerinin bütünü açısından da, son derece yetersizdir.

GAP'ta yılda 100.000 Hektar alanda toplulaştırma yapılması öngörülmektedir. Bu öngörünün gerçekleşmesi ve 1.7 milyon hektar GAP alanının bir yana bırakılması halinde bile, geriye kalan 6.8 milyon hektarlık ana hedefin gerçekleşmesi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yıllık 49.000 Hektarlık hedefine göre, yaklaşık 140 yılda tamamlanabilecektir. Kısacası, toprak koruma açısından da, toprakları sulamayla verimli kılmak bakımından da zorunlu olan toplulaştırma çalışmaları, bu hızla çok uzun zaman alacaktır.

Sulama konusunda olduğu gibi, toplulaştırmada da, yapılan çalışmanın verimli olması için tarla içi geliştirme hizmetleriyle bütünleşmesi gerekmektedir. Oysa, özellikle Tarım Reformu Genel Müdürlüğünce gerçekleştirilen toplulaştırmaların, bir "parsel düzenlemesi" niteliğini fazla aşamadığı, tarla içi geliştirme hizmetleriyle tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünce yapılan toplulaştırmalardan da, tarla içi geliştirme hizmetlerinin eksiksiz yerine getirildiğini söylemek, olanağı bulunmamaktadır.

3. **ÇÖZÜM İÇİN ÖN KOŞUL : HUKUK VE KURUM**

Yok oluş ve bozunum göstergeleri özetlenen,etkileyici ekonomik-toplumsal-yönetsel-hukuksal ve siyasal süreçleri tanımlanmaya çalışılan **toprak ülkenin geleceğidir**.Ne yazık ki ülkeyi yönetenlerden-yönetmeye aday olanlara,devletten-sivil topluma kadar toplumca, toprağın **"üretilemez kaynak olduğunun-hızla bozulup yok edildiğinin-hukukunun kurumunun dolayısıyla sahibinin olmadığının" ayırdına varamıyor bilincine erişemiyoruz. Toprak yok ise ekmeğin, aşın, üretimin sanayinin, ticareti, kalkınmanın, hepsinden önemlisi yaşamın olamayacağını gereğince kavrayamıyoruz.** Oysa Türkiye; gelecek kuşaklarının sağlıklı yaşamını,insan odaklı ve sürdürülebilir yaşam öncelikli gelişme stratejilerini,bu **yoksul-yorgun-sancılı toprak kaynağını** verimli kılarak gerçekleştirmek durumundadır.Belirtilmeye çalışılan nedenlerle bu toprağa sahip çıkmak, romantizm ya da fantastik bir duygusallık değil, **toplumun geleceğinin,ülkenin bağımsızlığının sorumluluğunu duymaktır.**
Böylesi ulusal bir sorumluluk yaklaşımının ön koşulu, kanımızca sürdürülebilir yaşamı amaçlayan, verimlilik temelinde üretkenliği öngören doğru dengeli bir gelişmeci bakış

açısını oluşturmaktır. Tanımlanmaya çalışılan gelişme stratejisi kapsamında, doğal kaynakları koruyarak verimli kılmanın olmazsa olmaz bir temel zorunluluk olduğunun ayırdına varmak,bilincine erişmektir..Bu tür bir anlayışın öncelikli gereği ise **doğal kaynakların bütününü kavrayan bir koruma ve yönetme yaklaşımı ile önce toprağı koruyarak yönetmek ve bunu sağlayacak hukuksal ve yönetsel düzenlemeleri gerçekleştirmektir.**

Çıkarılacak bir toprak yasasının temel amacı;toprağı yok edici,bozucu,kirletici doğal ve yapay süreçlerden **korumak**, üretkenlik yeteneğini sürdürülebilir kılacak **iyileştirmeleri gerçekleştirmek** ve **verimliliğini sağlayacak üretim süreçlerini** öngörmek olmalıdır.

Bu amaçlarla koruyucu ilke ve kurallar oluşturulmalı,iyileştirici yöntem ve araçlar tanımlanmalı,verimliliği yönlendirici özendirme ve caydırma mekanizmaları getirilmelidir.

Yasa ile devletin ve toplumun toprağı sahiplendiği anlayışı somutlaşmalı,toprak talanını önleyecek etkin kurallar getirilmelidir.

Toprak kaynaklarının potansiyelinin belirlenmesi,yetenek saptamalarına dayalı sınıflandırmanın yapılması,tarım,sanayi,enerji,ulaştırma,turizm ve yerleşme amaçlarıyla kullanımı yönlendirecek **"ülkesel arazi kullanım planlarının"** hazırlanması, öncelikle ve kesinlikle korunması gereken alanların tanımlanması,amaç dışı kullanımları engellenmesi,koruyuculuk için plan ve proje yaklaşımının getirilmesi gibi işlevler,çıkarılacak yasanın temel eksenlerini oluşturmalıdır.

Çıkarılacak yasanın devlete yükleyeceği sorumlulukların etkinlikle yerine getirilmesi için;sürdürülmekte olan konuyla ilgili kamu hizmeti anlayışını aşan bir bakış açısı ile,etkin-uzman özellikli,havza ve bölge ölçeğinde uygulama örgütü bulunan,konuya ilişkin ve çeşitli kuruluşlara dağıtılmış olan hizmetleri bütünleyen bir **toprak ve su yönetimi genel müdürlüğü** zaman geçirilmeden kurulmalıdır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün kapatılmasından sonra toprak ve su yönetimini yerel yönetimlere bırakan anlayış kesinlikle ortadan kaldırılmalıdır. Bu amaçla Tarım ve Köyişleri bünyesinde yeni etkin ve uzman nitelikli, taşra örgütü bulunan bir genel müdürlük yapılandırılması kesinlikle oluşturulmalıdır.

Toprağı bereketli,ekonomisi güçlü, insanı mutlu bir Türkiye için yurt toprağına sahip çıkalım.Yarın geç olacak...

Mahir GÜRBÜZ
TEMA Danışmanı